

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adalet MYO

Adalet Programı

Hukuk Başlangıcı Dersleri

ÜNİTE VI

HUKUK İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

**HUKUK
İLE İLGİLİ
TEMEL KAVRAMLAR**

- Hak, **hukukun en önemli kavramlarından birini** oluşturur.
- Arapça kökeni incelendiğinde hukuk sözcüğünün, **hak sözcüğünün çoğulu** olduğu görülecektir.
- Hukuku diğer sosyal düzen kurallarından ayıran önemli farklardan biri de kişilere sadece ödevler yüklememesi, aynı zamanda onlara haklar da sağlamasıdır.
- Haklar farklı açılardan birçok farklı sınıflamaya tabi tutulabilir. Ancak en çok karşımıza çıkan hak sınıflaması, kamusal haklar ve özel haklar olarak kendisini gösterir.
- Kamusal haklar kaynağını kamu hukukundan, özel haklar ise özel hukuktan alır. Her iki hak grubu da yine kendi içinde önemli bazı sınıflandırmalara tabi tutulabilir.

HUKUKİ İLİŐKI KAVRAMI

- Hukukun en temel kavramlarından biri, belki de en önemlisi olan hak kavramını açıklamadan önce hukuksal ilişki kavramının açıklanmasında yarar vardır.
- **Kişiler arasında hukuksal sonuç doğuran ilişkilere hukuksal ilişki denir.**
- Hukuksal ilişki, kişiler arasında ya doğrudan doğruya ya da vasıtalar aracılığıyla kurulur.
- Kişiler arasında doğrudan doğruya kurulan ilişkilere örnek olarak, evlenme, nişanlanma, velayet ve vesayet verilebilir.
- Vasıtalar aracılığı ile kurulan hukukî ilişkilere ise mülkiyet, rehin hakları örnek olarak verilebilir.
- Bir hukukî ilişkide beş öge mevcuttur.
 1. **hak,**
 2. **hak sahibi,**
 3. **borç,**
 4. **borçlu,**
 5. **hakkın ve borcun konusu.**

HAK KAVRAMI

- **Hukukun en temel kavramlarından biri, hatta belki de en önemlisi “hak” kavramıdır.**
- Hak, **hukuki ilişkinin birinci ögesini** oluşturmaktadır.
- Hak kavramının niteliği ve tanımı konusunda hukukçular arasında bir görüş birliği yoktur. Bu hususta birçok teori bulunmakla birlikte burada, kısaca irade teorisi, menfaat teorisi ve karma teori üzerinde durulacaktır.
- İrade teorisine göre hak, *“hukuk düzeni tarafından bir kişi lehine tanınmış irade gücü veya egemenliğidir”*.
- Menfaat teorisine göre ise hak, *“hukuk düzeni tarafından korunan bir menfaattir”*. Hangi menfaatlerin hukuk düzeni tarafından korunacağını pozitif hukuk kuralları belirler.
- Karma teoriye göre ise hak, Jellinek tarafından, *“insana sahibi bulunduğu menfaati korumak üzere tanınmış olan irade kudretidir”* şeklinde tanımlanmıştır.

HAK TÜRLERİ

- Hukuk kurallarınının düzenledikleri ilişkiler bakımından kamu hukuku ve özel hukuk diye ikiye ayrılması gibi, haklar da **kamusal haklar ve özel haklar** olarak ikiye ayrılabilir.

KAMUSAL HAKLAR

- Kamusal haklar, kamu hukukundan doğan haklardır.
- Kamusal hakların türlerini tayin ve sınıflandırma hususunda görüş birliği yoktur. Bu durumla birlikte kamusal haklar, kişisel haklar, sosyal haklar ve siyasal haklar olmak üzere üç temel grupta toplanarak incelenebilir.

KİŞİSEL HAKLAR

- **Kişileri devlete ve topluma karşı koruyan hak ve özgürlüklere “kişisel haklar”** denir.
- Bu haklara, “koruyucu haklar” veya “dokunulmazlıklar” ya da “negatif statü hakları” denilmektedir.
- Bu haklar arasında, kişi ve konut dokunulmazlığı, özel hayatın gizliliği, haberleşme hürriyeti, din ve vicdan özgürlüğü, özel yaşamın gizliliği gibi hak ve hürriyetler sayılabilir. Bu tür haklar açısından esas olan devletin bunlara dokunmaması veya dokunulmamasını sağlamasıdır.

EKONOMİK VE SOSYAL HAKLAR

- Bu kamusal haklar **kişilerin toplum hayatı içindeki sosyal ve ekonomik faaliyetleriyle ilgili çeşitli hak ve hürriyetleri** içerir.
- Bunlara “isteme hakları” veya “pozitif statü hakları” da denilmektedir.
- Bu tür haklar, bireylere devletten kendi lehine müspet bir edimde (yardım, hizmet gibi) bulunmasını talep etme imkanı sağlar. Bu hak türü Anayasanın “sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler” bölümünde düzenlenmiştir. Bu haklar arasında, ailenin korunması, eğitim-öğretim hakkı, çalışma ve sözleşme hürriyeti, çalışma hakkı, dinlenme hakkı, toplu iş sözleşmesi hakkı, grev hakkı vb. sayılabilir.

SİYASAL HAKLAR

- Siyasal haklar, kişilerin devlet yönetimine katılmasını, devlet yönetiminde söz sahibi olmasını sağlayan haklardır.
- Katılma hakları veya aktif statü hakları adı da verilen bu haklar, Anayasanın “siyasal haklar ve ödevler” başlığı altında düzenlenmiştir.
- Devlet yönetimine katılmayı sağlayan bu haklar arasında seçme ve seçilme hakları, kamu hizmetlerine girme hakkı, vatandaşlık, dilekçe hakları gibi haklar yer alır.

ÖZEL HAKLAR

- Özel haklar, özel hukuktan doğan haklardır.
- Bu haklar özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanır.
- Özel haklar da kendi içinde, niteliklerine, konularına, devredilip devredilemediklerine, kullanılmalarına ve amaçlarına ve bağımsız olup olmamalarına göre çeşitli sınıflara ayrılırlar.

MUTLAK HAKLAR-NİSBİ HAKLAR AYRIMI

- Kişiler arasındaki hukukî ilişkilerden doğan haklar, ileri sürülebildiği çevrenin genişliği veya darlığına göre, “mutlak haklar” ve “nisbî haklar” olmak üzere ikiye ayrılırlar.

MUTLAK HAKLAR

- Mutlak haklar, herkese karşı ileri sürülebilen, belli bir zamanın geçmesi ile zaman aşımına uğramayan ve kişiye diğer kişilere karşı en geniş yetkiyi veren haklardır.
- Bu tür haklara herkes uymak ve, saygı göstermek zorundadır.
- Bunlar hak sahibi tarafından, hukuk düzeninin belirlediği sınırlar içinde kalınmak kaydıyla istenildiği gibi kullanılabilen haklardır.
- Bu haklar sınırlı sayıda olup, kanun tarafından sayma yöntemi ile belirlenmiştir.
- Mutlak haklar kendi içinde Mallar Üzerindeki Mutlak Haklar ve Kişiler Üzerindeki Mutlak Haklar olmak üzere ikiye ayrılırlar.

KİŞİLER ÜZERİNDEKİ MUTLAK HAKLAR

- Kişiler üzerindeki mutlak haklar, kişinin kendi kişiliği üzerindeki haklar ve başka kişiler üzerindeki haklar olmak üzere iki grupta toplanır.
- Kişinin kendi kişiliği üzerindeki mutlak haklar: Kişinin varlığına ve bu varlığı teşkil eden maddi ve manevi öğelerin toplamına “kişilik” denir. Kişinin, vücut bütünlüğü, şeref ve haysiyeti, ismi, fikri varlığı gibi kişilik değerleri üzerinde mutlak hakkı vardır. TMK. m. 23’e göre, “Kimse, hak ve fiil ehliyetlerinden kısmen de olsa vazgeçemez. / Kimse özgürlüklerinden vazgeçemez veya onları hukuku ya da ahlâka aykırı olarak sınırlayamaz”. TMK. m. 24 – 25’de de kişilik haklarının korunmasına ilişkin hükümler mevcuttur.
- Başka kişiler üzerindeki haklar: Kişilerin başka kişiler üzerinde de hakları vardır. Bu haklar istisnai niteliktedir. Bu haklara örnek olarak, velayet hakkı ve vesayet hakkı verilebilir.

MALLAR ÜZERİNDEKİ MUTLAK HAKLAR

- Mallar üzerindeki en geniş yetkiyi veren mutlak hak, mülkiyet hakkıdır.
- Mülkiyet hakkı, bir mal üzerinde sahibine bu malı kullanma, bu maldan yararlanma ve bu mal üzerinde tasarruf etme yetkilerini verir.
- Mülkiyet hakkı dışında mallar üzerinde daha sınırlı yetki veren sınırlı aynı haklar vardır. Bu tür haklar, mallar üzerinde her yetkinin değil, sadece belli bazı yetkilerin kullanılması şeklinde kendini gösterir. Bunlar, irtifak hakları, taşınmaz yükü ve rehin haklarıdır.
- Taşınır ve taşınmaz mallar gibi maddi malların yanında maddi olmayan mallar üzerinde de mutlak haklar söz konusudur. Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar bu tür haklardandır. Bunlara örnek olarak telif hakları verilebilir.

NİSBİ HAKLAR

- Nisbi haklar, mutlak hakların aksine sadece belli kişi veya kişilere karşı ileri sürülebilen haklardır.
- Bu tür haklar, zamanaşımına uğrayan ve sadece hakkı doğuran ilişkinin taraflarınca ihlal edilebilen haklardır. Alacak hakkı, nisbî haklara tipik bir örnek olarak verilebilir.
- Nisbî haklar dört gruba ayrılmaktadır:
 1. Borç İlişkisinden Doğan Nisbî Haklar
 2. Aile İlişkilerinden Doğan Nisbî Haklar
 3. Miras İlişkisinden Doğan Nisbî Haklar
 4. Eşya Hukukundan Doğan Nisbî Haklar

BORÇ İLİŞKİSİNDEN DOĞAN NİSBÎ HAKLAR

- Borç ilişkisinden doğan nisbî haklar, **nisbî hakların en geniş kaynağını** oluşturmaktadır.
- Borçlar Kanunu'na göre **borcun üç kaynağı** bulunmaktadır. Bunlar; sözleşme (BK. m. 1-40), haksız fiil (BK. m. 41-60) ve sebepsiz zenginleşmedir (BK. m. 61-66).
- **1. Sözleşme** (BK. m. 1-40):Sözleşme, **iki veya daha çok kişinin aralarında hukukî bir ilişki kurmak, onu değiştirmek veya sona erdirmek amacıyla karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanında bulunmalarına** denir. Buradan anlaşılacağı üzere, sözleşmenin varlığından söz edebilmek için karşılıklı ve birbirine uygun en az iki irade beyanının olması, bunların karşılıklı olması ve birbirine uygun olması gerekir.
- **2. Haksız fiil** (BK. m. 41-60):Borç kaynağının ikincisi ise haksız fiillerdir. Haksız fiil adından da anlaşılacağı üzere, **kişilerin haksız olan yani hukuka uygun olmayan, hukuk kurallarını ihlal eden fiilleridir. Bir kimsenin, diğer bir kimseye kusurlu ve hukuka aykırı bir fiili ile zarar vermesi** durumunda ortada haksız bir fiil vardır. Örneğin bir kimseyi yaralamak veya arabasına zarar vermek gibi fiiller haksız fiili oluşturur.
- **3. Sebepsiz zenginleşme** (BK. m. 61-66).: Borç doğuran son kaynak ise sebepsiz zenginleşmedir. Sebepsiz zenginleşme, **bir kimsenin, haklı, geçerli bir hukukî sebep olmaksızın diğer bir kimse aleyhine zenginleşmesidir.** Örneğin, bir turistin iki aylığına araba kiralayıp, parasını peşin vermesi durumunda, arabanın sahibinin bir ay sonra arabayı geri alması halinde ortada bir sebepsiz zenginleşme vardır. Bu durumda, kiralayan firma, bir aylık kirayı sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre iade etmek zorundadır.

AİLE İLİŞKİSİNDEN DOĞAN NİSBÎ HAKLAR

- Bir kısım nisbî haklar ise aile ilişkilerinden doğar.
- Bunlar, eşlerin birbirlerine karşı, ana-babanın çocuklarına veya çocukların ana-babalarına karşı ileri sürebildikleri bazı haklardır.
- *Örneğin, TMK. m. 364'e göre, "Herkes, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyu ve altsoyu ile kardeşlerine nafaka vermekle yükümlüdür".*
- *Yine TMK. m. 185'e göre, evlenmeyle eşler arasında bir evlilik birliği kurulmuş olur. Eşler evlilik birliğinin mutluluğu ve çocukların bakım, eğitim ve gözetimi için beraberce özen göstermekle yükümlüdürler.*

MİRAS İLİŞKİSİNDEN DOĞAN NİSBÎ HAKLAR

- Miras ilişkilerinden doğan haklar genellikle mutlak haklardandır. Ancak bazı durumlarda, miras ilişkilerinden de nisbî haklar doğar.
- *Örneğin, bir vasiyetname alacaklısı, vasiyetnameden doğan malın teslimi alacağını ancak mirasçılara karşı ileri sürebilir.*

EŞYA HUKUKUNDAN DOĞAN NİSBÎ HAKLAR

- Eşya hukukunda aslında daha çok mutlak haklardan söz edilir. Bu durumla birlikte eş hukukunda eşyaya bağlı borçlar biçiminde nispi hak benzeri durumlar da söz konusudur.
- *Örneğin, kira sözleşmesinden doğan hakkın tapu kütüğüne şerh verilmesiyle birlikte o hak, eşya sahipliğine bağlanmış olmaktadır. Böylece, o eşya kime geçerse, ilgili borç da mülkiyetle birlikte o kişiye geçmektedir.*
- Nisbî hakların tapu kütüğüne şerh verilmesi o haklara mutlak hak niteliği kazandırmaz. Sadece, taşınmaz mal üzerinde sonradan hak edinen kimselere karşı ileri sürülebilmesini sağlar.
- Tapu kütüğüne şerh edilebilecek haklar sınırlı sayıda sayılmıştır. Bunlara; önalım, alım, geri alım, adî kira, taşınmaz satış vaadi örnek olarak verilebilir.

MAMELEK HAKLARI-KİŞİLİK HAKLARI AYRIMI

- Hakkın konusuna diğer bir deyişle üzerinde hak tesis edilen değere göre yapılan bir ayrımdır.
- Bu ayrıma göre haklar mamelek hakları ve kişilik hakları olmak üzere ikiye ayrılır.

MAMELEK HAKLARI

- **Bir kimsenin sahip olduğu, para ile ölçülebilen haklar ve yükümlülüklerin bütününe mamelek diğer bir deyişle malvarlığı denilmektedir.**
- Bu tanımlamaya göre, mamelek aktif ve pasif öğelerden oluşmaktadır.
- Mamelekin aktif öğesini, kişinin sahip olduğu malları, alacakları ve diğer bütün hakları içerir.
- Buna karşılık mamelekin pasif öğesi ise kişinin borçlarını ve diğer ödevlerini içine alır.
- **Bir kimsenin malvarlığı üzerinde sahip olduğu haklar anlamına gelen mamelek haklarına örnek olarak, aynî haklar, nisbî haklar ve fikrî ve sınaî haklar verilebilir.**

KİŞİLİK HAKLARI

- Kişilik kavramı, kişinin hak ve hukukî işlem ehliyetleri ile kişilik alanına giren ve hukuk düzeni tarafından korunan kişinin vücut bütünlüğü, hayatı, sağlığı, şerefi, adı, resmi vb. gibi değerler bütününden oluşur.
- Kişilik hakları, kişiye ve onun kişilik alanına giren değerleri, kişilerin manevi menfaatlerini koruyan haklardır.
- Kişilik hakları başkalarına devredilemedikleri gibi miras yoluyla da geçmezler..

DEVREDİLEBİLEN-DEVREDİLEMİYEN HAKLAR AYRIMI

- Bu ayırım özel haklar bakımından yapılır.
- Özel haklar, devredilip devredilememelerine göre, devredilebilen haklar ve devredilemeyen haklar olmak üzere ikiye ayrılırlar.

DEVREDİLEBİLEN HAKLAR

- Devredilebilen haklar, sağlararası bir hukukî işlemle başkalarına devredilebilen ya da miras yoluyla başkalarına geçen özel haklardır.
- *Örneğin, mülkiyet hakkı, rehin hakkı, hukukî işlemler başkasına devredilebildiği gibi kişinin ölmesiyle birlikte mirasçılara da geçer.*

DEVREDİLEMİYEN HAKLAR

- Özel hakların bazıları ise sağlararası hukukî işlemlerle başkalarına devredilemedikleri gibi miras yoluyla da başkalarına geçmezler. Bunlara devredilemeyen haklar adı verilir.
- *Örneğin, kişilik hakları, intifa, oturma (sükna) hakkı bu tür haklardandır. Bu haklara “kişiyeye bağlı haklar” da denir.*

YENİLİK DOĞURAN-ALELÂDE HAKLAR AYRIMI

- Özel haklar, amaçlarına ve kullanıldıklarında meydana getirdikleri etkiye göre, yenilik doğuran haklar ve alelâde haklar olmak üzere ikiye ayrılırlar.

YENİLİK DOĞURAN HAKLAR

- **Yenilik doğuran haklar**, sahibine tek taraflı bir irade açıklaması ya da yeni bir hukukî durum yaratma veya mevcut bir hukukî durumu değiştirme ya da ortadan kaldırma yetkisini veren haklardır. Bu hakların kullanılması kayıt ve şarta bağlanamaz. Bu haklar zamanaşımına değil hak düşürücü süreye bağlı olup, bir kere kullanılmakla sona ererler.
- Yenilik doğuran haklar doğurdukları etki bakımından Kurucu Yenilik Doğuran Haklar, Değiştirici Yenilik Doğuran Haklar ve Bozucu Yenilik Doğuran Haklar olmak üzere üçe ayrılırlar.
 1. **Kurucu Yenilik Doğuran Haklar** : Kurucu yenilik doğuran haklar, **hak sahibinin tek taraflı irade beyanıyla yeni bir hukukî durumun meydana gelmesi sonucunu doğuran haklardır**. Örneğin, alım (iştirâ), önalım (şuf'a) ve geri alım (vefa) hakkı bu tür haklardandır. Alım hakkı, bir hukukî işleme dayanarak malı tek taraflı bir irade beyanıyla satın alma hakkıdır. Aynı şekilde, kendisine icapta bulunulan kimsenin bu icaba karşı kabul beyanında bulunmasıyla da taraflar arasında bir sözleşme kurulmaktadır. Burada kabul beyanı kurucu yenilik doğuran bir haktır.
 2. **Değiştirici Yenilik Doğuran Haklar** : Değiştirici yenilik doğuran haklar ise **mevcut bir hukukî durumun değiştirilmesi sonucunu doğuran haklardır**. Örneğin, satın alınan malın ayıplı çıkması durumunda tüketiciye tanınan satış bedelinden indirim hakkı, seçimlik borçlarda seçim hakkı bu nitelikte bir haktır.
 3. **Bozucu Yenilik Doğuran Haklar** : Bozucu yenilik doğuran haklar ise **kullanılmasıyla mevcut bir hukukî durumu ortadan kaldıran haklardır**. Örneğin, bir sözleşmenin feshi durumunda fesih hakkı, bozucu yenilik doğuran bir haktır.

ALELÂDE HAKLAR

- Bu haklar, kullanılmasıyla yeni bir hukukî durum meydana getirmeyen haklardır.
- Özel hukuktaki hakların büyük bir bölümü bu nitelikteki haklardandır.
- *Örneğin, geçit hakkı sahibinin bu hakkını kullanması, bir kiracının kiraladığı konutta oturması yeni bir hukukî durum meydana getirmez.*

BAĞIMSIZ-BAĞIMLI HAKLAR AYRIMI

- Haklar, hak sahibinin bu hakkı kullanırken başka bir hakka sahip olup olmaması durumuna diğer bir deyişle bağımsız olup olmamasına göre göre, bağımsız haklar ve bağımlı haklar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.
1. **Bağımsız Haklar** : Bağımsız haklar, **doğrudan doğruya sahip olunan haklardır**. Yani bu hakları kullanmak için başka bir hakka sahip olmak gerekmez. *Örneğin mülkiyet hakkı ve alacak hakkı bu tür haklardandır.*
 2. **Bağımlı Haklar** : Bağımlı haklar, **bir başka hakka sahip olunması dolayısıyla sahip olunan haklardır**. Yani bir hak olmadan diğer bir hak kullanılamıyorsa ortada bağımlı hak vardır. *Örneğin, kefalet sözleşmesinde, alacaklının kefile karşı sahip olduğu hak, asıl alacağa bağlı olan bir haktır. Alacak hakkının sona ermesiyle birlikte kefalet de sona erer. Aynı şekilde rehinle teminat altına alınmış bir alacak sona erince rehin hakkı da sona eder.*

**Ders Sonu
İYİ HAFTALAR!**

